

ОБҐРУНТУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО АНТИКРИЗОВОГО РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ

У статті розкрито сутність існуючих систем туристичної галузі, які використовуються у міжнародній практиці; проведено групування цих систем туризму за ознакою їх взаємозв'язку з системою державного антикризового розвитку туристичної галузі (СДАРТГ); визначено місце СДАРТГ у загальній системі розвитку туризму; розроблено підсистему управління СДАРТГ та її зовнішню підсистему; надано визначення поняття “система державного антикризового розвитку туристичної галузі”.

Ключові слова: криза, розвиток, система, сфера туристичної галузі, туристична галузь, управління.

I. Chernysh

JUSTIFICATION OF THE SYSTEM OF STATE ANTI-CRISIS DEVELOPMENT IN TOURISM INDUSTRY

The article deals with the nature of the existing systems in tourism industry, which are used in international practice; the grouping of these systems of tourism on the basis of their relationship with the system of state anti-crisis development of tourism (SSADT) is made; the place of SSADT in the general system of tourism development is determined; a subsystem of SSADT management and its external subsystem is worked out; a definition of the notion “system of state anti-crisis development of the tourism industry” is provided.

Keywords: crisis, development, system, sphere of tourism industry, tourism industry, management.

Вступ. Сутність проведення державної політики в туристичній галузі, з урахуванням її важливого значення для розвитку національної економіки, полягає в необхідності врахувати системні взаємозв'язки як між сферами галузі, так і між суб'єктами управління нею та тими, що здійснюють у ній свою господарську діяльність. Лише за умови врахування цих взаємозв'язків можливо ефективно використовувати регулятори антикризової політики держави в туристичній галузі, оскільки сама туристична політика уособлює систему взаємозв'язків між собою форм, інструментів і методів, які пов'язують сфери галузі та, апріорі, повинні бути використаними суб'єктами державного управління з метою сталого та конкурентоспроможного розвитку туризму як в країні загалом, так і в кожному з її регіонів.

У той же час, на сучасному етапі регулювання процесів як між сферами туристичної галузі, так і між суб'єктами управління нею в Україні проходить на безсистемній основі. Порушення системного взаємозв'язку між сферами загострюється, насамперед, протиріччями, що виникають на тлі незбалансованості між цілями проведення загальнодержавної політики щодо розвитку національної економіки в цілому та розвитком туристичної галузі. З іншого боку, самій кризі у галузі притаманний системний характер її прояву: по-перше, загалом в національній економіці, так і на рівні туристичної галузі криза стає негативним явищем, що порушує нормальний процес функціонування обох систем і взаємозв'язок між підсистемними

елементами – сферами, що формують та впливають на розвиток систем; по-друге, прояв порушення системних взаємозв'язків у кожній системі є наслідком розбалансованих дій між суб'єктами управління галуззю – центральними та регіональними органами виконавчої влади.

Отже, для вирішення цієї практичної проблеми та виведення галузі з кризи, що дозволить забезпечити її подальший розвиток, необхідно сформувати систему державного антикризового розвитку галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні вчені-економісти присвячують значну кількість досліджень, у яких вирішується практична проблема виведення туристичної галузі в Україні з кризового стану. Так, зокрема, А. М. Штангрет [1, с. 71] і М. А. Дворник [2, с. 208] на особливу увагу приділяють обґрунтуванню принципів антикризового управління в галузі; Н. Д. Свірідова [3, с. 167-168] пропонує концептуальні засади виведення галузі з кризи з метою забезпечення її сталого розвитку; у дослідженнях І. О. Щербань на особливу увагу заслуговують обґрунтовані механізми антикризового управління туристичними підприємствами [4, с. 167-168]; С. А. Бурій і Д. С. Мацега, при дослідженні проблем розвитку кризи, акцентують на необхідності вдосконалення дій управлінців і зміни стратегії підприємств [5, с. 167].

У той же час, серед цих та інших безумовно цінних досліджень, різні аспекти і шляхи виведення туристичної галузі загалом та, зокрема, туристич-

них підприємств, не враховують важливої практичної проблеми, а саме – відсутності на державному рівні ефективної системи виведення галузі з кризи, що не дозволяє забезпечити антикризовий розвиток туристичної галузі в Україні.

Мета статті – розкрити сутність існуючих систем туристичної галузі; провести групування систем туризму за ознакою їх взаємозв'язку зі системою державного антикризового розвитку туристичної галузі; визначити місце СДАРТГ у загальній системі розвитку туризму; розробити підсистему управління СДАРТГ та її зовнішню підсистему; обґрунтувати поняття “система державного антикризового розвитку туристичної галузі”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зазначити, що в міжнародній практиці загально-відомими є близько десяти систем, які впроваджені та використовуються країнами для врегулювання процесів у туристичній галузі [6, с. 257-260]. Однак, упровадження будь-якої з цих систем не дозволить у комплексі вирішити проблему кризи в туристичній галузі в Україні. У той же час, деякі з цих систем можна вважати підсистемами більш складної СДАРТГ, а інші – такими, до яких повинна входити ця система (табл. 1).

Очевидно, що зв'язуючим ланцюгом між існуючими системами та СДАРТГ, яку необхідно

сформувані, є окремі сфери туристичної галузі. У той же час, виходячи зі сутності та характеристики існуючих систем (табл. 1) жодна з них не може замінити мету, з якою формується СДАРТГ.

По-перше, це стосується систем, які можуть входити до СДАРТГ і бути її підсистемними елементами, оскільки кожна з них охоплює лише одну-дві сфери туристичної галузі та, відповідно, у разі їх досконалості можуть сприяти виведенню лише цих сфер із кризового стану в рамках антикризової державної політики, що проводиться в країні. Вважаємо, що розгляд саме цих систем у якості підсистемних елементів СДАРТГ при її формуванні дозволить вирішити окремі проблеми розвитку туристичної галузі в Україні, а саме: підвищити якість послуг, які надаються туристам і тим самим сприяти розвитку внутрішнього туризму (система градації номерів у готелі, система інформації стандартизованої (SIS), система сертифікації послуг) та, при цьому, сприяти підвищенню продуктивності праці у туристичній галузі (система інформації туристської); сприяти розвитку лікувального та оздоровчого туризму і збільшити кількість споживачів (система охорони здоров'я); вдосконалити процес участі України на міжнародному туристичному ринку та спростити процедуру перетину кордону громадянами України та іноземними туристами, що сприятиме формуванню іміджу України – як туристичної держави (система митна); сприяти розвитку

Таблиця 1

Групування систем туризму за ознакою їх взаємозв'язку з СДАРТГ¹

Система	Сутність і характеристика системи	Сфера взаємозв'язку із СДАРТГ
<i>Системи, до яких може належати СДАРТГ</i>		
Система туризму	Сукупність та єдність відносин, процесів і явищ, що протікають у туристичній галузі держави, яка складається внаслідок взаємодії двох субсистем – об'єкту туризму (туристичних підприємств, організацій та туристських регіонів) і суб'єкту туризму (туристи, споживачі тур. продуктів і послуг) із зовнішнім середовищем (економікою, політикою, соціальною сферою тощо).	Всі сфери туристичної галузі, окрім культурної, екологічної (природної)
Система рекреаційна	Сукупність основних типів санаторно-курортних, лікувально-оздоровчих, туристичних та інших закладів відпочинку, а також допоміжних служб, об'єктів туристично-екскурсійної інфраструктури, які здійснюють функції із забезпечення нормальної роботи рекреаційного господарства та обслуговування населення, що знаходиться на відпочинку у туристичному регіоні, окремій країні, або внутрішнього регіону чи міста.	Економічна, соціальна, регіональна
<i>Системи, що можуть входити до СДАРТГ</i>		
Система бронювання та резервування	Основний канал збуту продукту туристської індустрії; основна “артерія” для всіх типів інформації в індустрії туризму, в якій забезпечується автоматизований доступ до інформації з планування подорожей та резервування у більшості секторах індустрії (включно з проживанням, круїзами, транспортом, туристичним обміном валют і розваг тощо).	Економічна
Система градації номерів у готелі	Розподіл номерів на категорії, залежно від їх комфортності.	Економічна, соціальна
Система охорони здоров'я	Сукупність медичних та оздоровчих закладів різного типу та призначення, а також система соціально-економічних заходів, які націлено на збереження та покращення рівня здоров'я населення.	Соціальна
Система інформації стандартизованої (SIS)	Пакет піктограм, якими визначаються умови та зручності, що надаються відвідувачам готелю; підконтрольна законодавству захисту прав споживачів.	Соціальна, політико-правова
Система інформації туристської	Стандартизована система уніфікованої інформації реєстрації маршрутів та сервісної інформації, що розроблена для мандрівників і туристів, використовується працівниками туристичних фірм.	Соціальна
Система сертифікації послуг	Сукупність організацій, які мають власні правила процедури та управління для проведення сертифікації, відповідаючи прийнятим стандартам послуг, які надаються населенню.	Політико-правова, соціальна
Система митна	Підсистема державного регулювання зовнішньо-економічної діяльності шляхом контролю ввезення-вивезення товарів, які перетинають державний кордон.	Політико-правова

¹ Групування проведено за даними джерела [6, с. 257-260].

туристичної інфраструктури (система бронювання та резервування). Саме ці практичні проблеми загострюють кризу в туристичній галузі в Україні, що актуалізує необхідність використання перелічених систем у якості підсистемних елементів СДАРТГ.

По-друге, це стосується систем, до яких може належати СДАРТГ та бути їх підсистемою, а саме: системи туризму та системи рекреаційної. Вважаємо, що в умовах кризи ці системи без упровадження в їх складі СДАРТГ не дозволять подолати кризові явища та забезпечити розвиток туристичної галузі, оскільки: в першій (система туризму) не виділяється сам суб'єкт державного управління (державні інституції) та його вплив на об'єкт управління, що уникає необхідності використання основного державного регулятора – з одного боку, а з іншого – ігнорує необхідність державного управління галуззю, без якого неможливо подолати кризові явища; у другій (система рекреаційна), поруч із цією проблемою, увага зосереджена лише на трьох сферах (економічна, соціальна та регіональна), та простежується вплив лише на розвиток туристичної інфраструктури і задоволення потреб споживачів, що не достатньо для виведення туристичної галузі з кризи та забезпечення її подальшого розвитку.

При цьому, як у системах, до яких може належати СДАРТГ, так і тих, які можуть входити до неї, не враховано необхідність управління та регулювання таких сфер, як культурна й екологічна (природна). Отже, формування СДАРТГ – як складової загальних систем туризму та рекреаційної – з одного боку, й такої, що вміщує в собі інші розглянуті (табл. 1), дозволить усунути протиріччя порушення системного взаємозв'язку між сферами галузі – з наукової точки зору, а з практичної – на цих основах створити базис для виведення галузі з кризи з метою забезпечення її подальшого розвитку. З цієї точки зору, місце СДАРТГ у загальній системі розвитку туризму можна виразити через взаємозв'язок між сферами галузі та іншими системами (рис. 1).

Рис. 1. Місце СДАРТГ у загальній системі розвитку туризму

Отже, визначене місце СДАРТГ характеризує її взаємозв'язок з іншими системами туризму. При цьому, цей взаємозв'язок забезпечується спільними сферами (табл. 1), врегулювання яких є предметом функціонування тієї, або іншої системи. Поруч із цим, при формуванні СДАРТГ необхідно врахувати й інше протиріччя – розбалансованість дій між суб'єктами управління туристичною галуззю.

Якщо розглядати процес формування СДАРТГ, виходячи із самого поняття “система” (від грец. *systema* – ціле, сполучення), що уособлює упорядковану сукупність елементів, між якими існує чи може бути створений тісний взаємозв'язок, або як форму та спосіб устрою будь-чого, то виникнення першого протиріччя, що заважає реалізації цього процесу, полягає саме у неупорядкованості між сферами – відсутності між ними взаємозв'язку. Якщо ж розглядати цей процес, виходячи з базового поняття “система” – як порядку, зумовленого вірним, планомірним розподілом частин у визначеному зв'язку та суворой послідовності дій, то саме виникнення другого протиріччя свідчить про відсутність взаємозв'язку між суб'єктами управління галуззю та об'єктом, де суб'єкт управління не здатен відбудувати послідовні дії усунення кризи за сферами галузі, що, власне, й загострює її прояв і не дозволяє галузі розвиватися.

Приділяючи на особливу увагу необхідності розв'язання останнього (другого) протиріччя, при формуванні СДАРТГ акцент робиться на двох важливих напрямках: перший – удосконалення структури управління галуззю та формування відповідної системи управління в самій СДАРТГ; другий – відпрацювання механізму адаптації сформованої СДАРТГ у зовнішньому середовищі – на міжнародному туристичному ринку.

Удосконалення структури управління та створення у СДАРТГ керуючого органу, утворює, насамперед, внутрішнє середовище цієї системи, та ґрунтується на впровадженні механізму взаємодії органів виконавчої влади України при формуванні антикризової політики держави в туристичній галузі, та визначенні предметних областей взаємодії між Державним агентством України з питань туризму та курортів з органами влади при формуванні цієї політики. На цих основах і з урахуванням групованих систем туризму за ознакою їх взаємозв'язку з СДАРТГ, підсистема управління нею матиме такий вигляд (рис. 2).

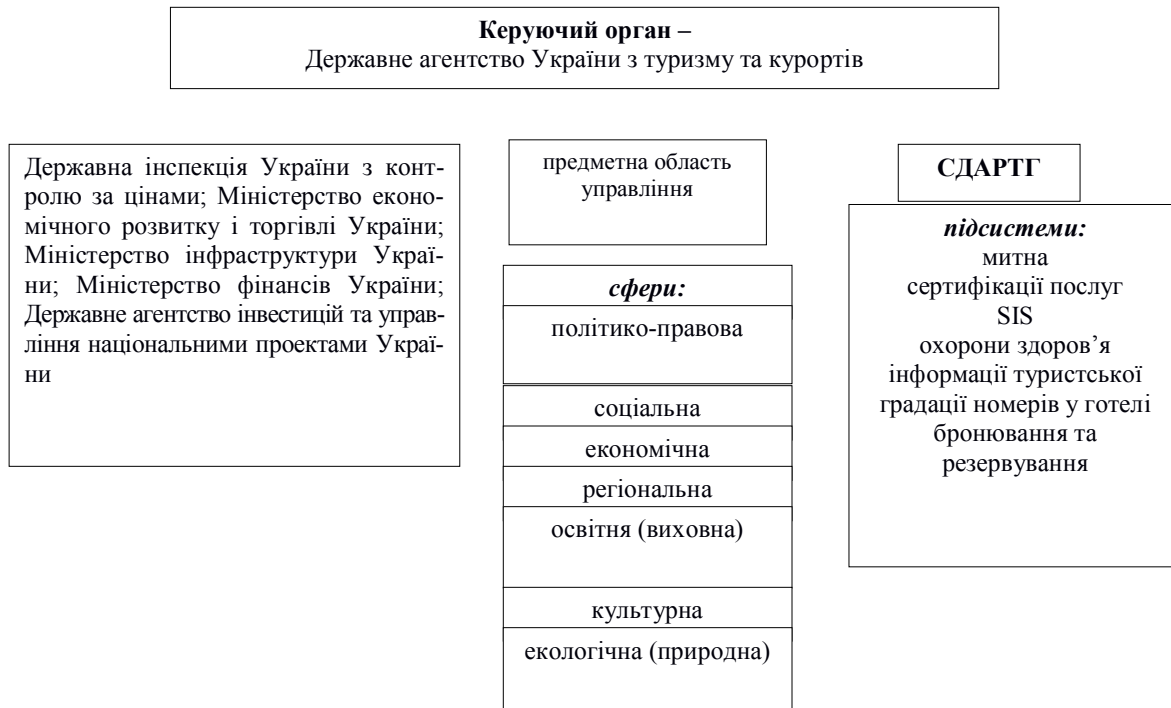

Рис. 2. Підсистема управління СДАРТГ

Очевидно, що з урахуванням функцій співпрацюючих органів управління підсистеми СДАРТГ пов'язуються лише з трьома сферами туристичної галузі в Україні, що витікає з їх сутності та характеристики. При цьому, керуючий орган СДАРТГ впливає на формування інших чотирьох підсистем з метою виведення їх з кризи, взаємодіючи з іншими співпрацюючими органами управління, не визначених на рис. 2, а саме: з Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та регіональними органами виконавчої влади – у регіональній сфері; з Міністерством освіти і науки України та Державною інспекцією навчальних закладів України – в освітній (виховній) сфері; з Міністерством культури України – у культурній сфері; з Міністерством екології та природних ресурсів України, Державним агентством екологічних інвестицій України, Державним агентством лісових інвестицій України, Державною екологічною інспекцією України – в екологічній (природній) сфері.

Поруч із формуванням підсистеми управління СДАРТГ, як це було зазначено вище, необхідною є адаптація самої системи в зовнішньому середовищі – на міжнародному туристичному ринку.

Слід зазначити, що в Україні існує правова база для розвитку туристичної галузі на міжнародному туристичному ринку, що дозволяє керівному органу СДАРТГ відлагоджувати взаємодію з міжнародними організаціями для вирішення проблем кризи на національному та регіональному рівнях економіки (ст. 35-37 ЗУ “Про туризм”), які визначають правові засади участі у Всесвітній туристичній організації (ВТО), укладання з цими організаціями міжнародних договорів, створення пред-

ставництв за кордоном і налагодження співпраці з юридичними та фізичними особами інших країн на території України. Таким чином, через співпрацю з міжнародними туристичними організаціями та участі суб'єктів господарської діяльності на міжнародному туристичному ринку, формується зовнішня підсистема СДАРТГ, у якій керуючий орган повинен вирішувати два головних завдання: формування позитивного іміджу України (як туристичної держави), та розвиток внутрішнього туризму зі створенням привабливих для іноземних туристів умов відпочинку і подорожей на теренах України.

У міжнародній практиці для вирішення цієї практичної проблеми існує цінний досвід окремих країн [7; 8, с. 252]. Для формування зовнішньої підсистеми СДАРТГ найбільш корисним можна визнати досвід Франції та Великобританії. Зокрема:

- використовуючи досвід Франції, у зовнішній підсистемі СДАРТГ в структурі керуючих і співпрацюючих органів управління доцільно створити виконавчий державний орган з делегованими повноваженнями щодо утворення представництв в інших країнах з метою залучення іноземних інвестицій у галузь та просування туристичного продукту на міжнародному туристичному ринку, контролю наданих державних субсидій і цільового їх використання; обов'язками цього органу, поруч із цим, повинно бути впровадження у СДАРТГ системи індикативного планування розвитку галузі;

- використовуючи досвід Великобританії, до управлінських функцій основного керуючого органу СДАРТГ в зовнішній підсистемі слід додати створення комунікаційної мережі за кордоном з метою проведення заходів пропагандистського характеру національної туристської інфраструктури

за кордоном, а також упровадження в управлінську діяльність структурного програмування для розвитку туристичної інфраструктури за кордоном.

Отже, використовуючи досвід цих країн, у СДАРТГ можливо створити зовнішню підсистему для розвитку туристичної галузі на основі просування національного туристичного продукту за кордоном і створення її позитивного іміджу для іноземних туристів.

Таким чином, вирішуючи протиріччя розбалансованості дій між суб'єктами управління туристичною галуззю в Україні, поруч із формуванням підсистеми управління СДАРТГ, формується й її зовнішня підсистема.

Результати проведеного дослідження дозволяють констатувати, що формування СДАРТГ є складним, але вкрай необхідним процесом, без якого неможливо вивести туристичну галузь України з кризового стану та забезпечити її розвиток. Цей процес передбачає: збалансування з іншими підсистемами, що сформовано у туристичній галузі, до яких входить та які вміщує в собі СДАРТГ у якості підсистем; формування підсистеми управління СДАРТГ, у якій керуючим органом є Державне агентство України з туризму та курортів, що співпрацює з іншими центральними органами виконавчої та законодавчої влади з метою подолання кризових явищ за предметними областями управління (сферами галузі); формування зовнішньої підсистеми СДАРТГ, головною метою якої стане адаптація самої системи в зовнішньому середовищі (на міжнародному туристичному ринку), позиціонування України як туристичної держави, привабливої для іноземних туристів, просування національного туристичного продукту за кордоном.

Відтак, на основі проведеного дослідження та з урахуванням визначених передумов щодо формування СДАРТГ, надається їй таке визначення: "Система антикризового розвитку туристичної галузі (СДАРТГ) уособлює сукупність сфер і підсистем, між якими існує взаємозв'язок, та які управляються керуючим і співпрацюючими органами державної виконавчої влади з метою подолання кризових явищ за сферами галузі та їх подальшого розвитку, адаптації галузі на міжнародному туристичному ринку, позиціонування України як привабливої для іноземних туристів держави".

Висновки. Таким чином, підсумовуючи результати проведених досліджень з метою розробки науково-практичних засад формування СДАРТГ, можна дійти таких висновків: формування СДАРТГ сприятиме вирішенню двох важливих протиріч, які загострюють кризу в туристичній галузі в Україні – порушення взаємозв'язку між сферами галузі та розбалансованість дій між суб'єктами управління галуззю; СДАРТГ вміщує у собі сім існуючих у туризмі систем, які виступають її підсистемними елементами, та, у свою чергу, входить до системи туризму та рекреаційної системи; дієвість СДАРТГ забезпечується відбудованою підсистемою управління нею, в якій керуючий орган (Державне агентство України з туризму та курортів) спільно з

співпрацюючими (центральні органи виконавчої влади) застосовують заходи з метою виведення сфер галузі з кризового стану; поруч із цим, для формування іміджу України – як туристичної держави, розвитку внутрішнього туризму та створення умов для залучення іноземних туристів, СДАРТГ вміщує зовнішню підсистему.

Отримані результати проведених досліджень дозволяють констатувати, що формування СДАРТГ має важливе значення для розвитку туристичної галузі на рівні національної економіки та для кожного з регіонів України. Специфіка розвитку туристичної галузі в окремому регіоні й визначені проблеми зумовлюють необхідність упровадження СДАРТГ і використання адекватних державних регуляторів. При цьому слід використовувати адекватні методи державного регулювання та, виходячи з практичних проблем, визначати стратегічні пріоритети розвитку туристичної галузі в регіонах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Штангрет А. М. Антикризове управління підприємством : навч. посібник / А. М. Штангрет, О. І. Копилук. – К. : Знання, 2007. – 335 с.
2. Дворник М. А. Сучасне розуміння антикризового управління в діяльності вітчизняних туристичних підприємств / М. А. Дворник // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.4. – С. 205-210.
3. Свірідова Н. Д. Концепція сталого розвитку туризму в сучасних умовах / Н. Д. Свірідова // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – № 176. – С. 166-168.
4. Щербань І. О. Механізм антикризового управління посередницькими організаціями (на прикладі підприємств туризму) : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / І. О. Щербань. – К. : Європейський університет, 2011. – 219 с.
5. Бурий С. А. Антикризове управління та управлінські рішення – проблеми підприємств малого бізнесу : монографія / С. А. Бурий, Д. С. Мацеха. – Хмельницький : Тріада-М, 2006. – 393 с.
6. Туризм, гостеприимство, сервіс : словарь-справочник / [Г. А. Аванесова, Л. П. Воронкова и др.] ; [под ред. Л. П. Воронковой]. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 367 с.
7. Міжнародний туризм і сфера послуг : підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.ws/17280924/turizm/litsenzuvannya_forma_derzhavnogo_regulyuvannya_turizmu#642.
8. Кравчук І. В. Організаційно-економічний механізм управління розвитком сфери туристичних послуг України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / І. В. Кравчук. – Львів : Нац. ун-т ім. Івана Франка, 2011. – 218 с.